

TÜRKİYE'DE DİŞ ÇÜRÜKLERİNİ İSTATİSTİK OLARAK İNCELEYEN
ARAŞTIRMALARA GENEL BAKIŞ

Yrd.Doç.Dr.Alpay YIRCALI (☆)
Prof.Dr.Gündüz BAYIRLI (☆☆)

Çocuklarda diş bakımı ve tedavisi üç ana grupta toplanabilir:

- A) Diş çürüğü ve periodontal hastalıklardan korunma
- B) Diş çürüklerinin ve periodontal hastalıkların tedavisi.
- C) Ortodontik tedavi.

Tıpta genel bir esas vardır: Hastalıklara karşı önleyici tedbirler almak için onların toplumda ne oranda bulunduğu bilinmesi gerekir. Örneğin, ülkemizde bir zamanlar yüksek oranda varlığı bilinen sıtma ve tüberküloz, alınan ön-

(☆) İ.Ü.Dişhek.Fak.Diş Hast. ve Ted.Ana Bilim Dalı Öğ.Üyesi
(☆☆) İ.Ü.Dişhek.Fak.Diş Hast.ve Ted.Ana Bilim Dalı Öğ.Üyesi

lemelerle oldukça azalmıştır. Bugün Amerika'da çiçek aşısı yapılmamaktadır, çünkü uzun yıllardanberi çiçek vak'asına rastlanmamıştır.

Aynı esas dişhekimliğine uygularsak: Dişhekimliğinde de önleyici tedbirler almak için, toplumumuzda önce çürük, periodontal hastalıklar ve diş anomalilerinin oranlarının bulunması gerekir. Bunun için de, planlı ve geniş kapsamlı araştırmalara gereksinme vardır.

Amerika'da ve Avrupa ülkelerinin pek çoğunda, diş çürükleri, periodontal hastalıklar ve diş anomalilerinin oranları bilinmektedir. Hatta çoğunda, yalnız tüm ülkede değil, ayrı ayrı şehirlerdeki oranlar bellidir. Böylece diş çürüğü fazla ise çürük önleyici tedbirler arttırılır; periodontal hastalıklar fazla ise, onları önleme tedbirleri geliştirilir; diş anomalileri fazla ise ortodontik tedaviler ön plana alınır.

Bunun için, bir literatür incelemesi yaptık. Amacımız bugüne kadar ülkemizde diş çürüklerini araştıran ve bunları istatistiki olarak değerlendiren yazıları incelemek, uygulanan yöntemleri ve bulunan sonuçları biraraya getirerek, halkımızda görülen diş çürüklerinin ortalama durumunu açığa çıkarmak ve bugüne kadar yapılanlara bakarak, neler yapılması gerektiğini açıklamaktır. Literatüre baktığımızda, diş çürüklerini istatistiksel olarak inceleyen ilk araştırmayı Prof.Pertev Ata'nın, 1955 de yaptığını görürüz (2). Ne yazık ki, 1955 den 1970'e kadar geçen onbeş sene içinde, ülkemizde diş çürükleri konusunda istatistikî bilgi veren bir tek araştırma neşredilmemiştir. Ancak 1970 den sonra bu konunun daha ciddiyetle ele alındığını, yine literatürden izliyoruz. 1970 - 1982 yılları arasında ülkemizde diş çürükleri ve periodontal hastalıklar hakkında istatistik bilgi veren, otuza yakın araştırma yapılmıştır (1,15). Bunların bazıları neşredilmiş, bazıları yalnız kongrelerde tebliğ edilip neşredilememiştir. Ankara, İzmir ve Diyarbakır'da bu konuyla ilgili öğretim üyesi arkadaşlarımızdan yardımlarını rica etmemize rağmen ancak Tablo 1 ve 2 de görülenleri toplayabildik. Elimize geçmemiş araştırmalar da olabilir. Araştırmacılar bu çalışmalarını bize ulaştırabilirlerse, tablolara ilave edilebilir.

Oktay (1975), Baloş ve ark. (1979), Dumanlı ve ark.

(1980) daha ziyade periodontal hastalıklar yönünden araştırmalar yapmışlardır (7,11,25). Baloş ve arkadaşları (1982) bir televizyon yayını ile konuyu halkımıza anlatarak ağız bakımının önemini belirtmeye çalışmışlardır (10).

Bu neşriyatları toplu olarak incelediğimizde, araştırmaya yapılan bireyleri yaşları bakımından üç gruba ayırabiliriz:

1. Grup:

7-18 yaşlarındaki ilk ve orta okul öğrencilerinde yapılanlar (Tablo 3).

2. Grup:

18-24 yaşlarındaki erler ve askeri okul öğrencilerinde yapılanlar (Tablo 4).

3. Grup:

10-79 yaşlarındaki halk topluluklarında yapılanlar (tablo 5).

Araştırmaları, incelenen konular bakımından ise iki gruba bölmek mümkündür: Araştırmaların bir kısmında yalnız diş çürükleri incelenmiş, periodontal hastalıklar bakımından hiçbir tetkik yapılmamıştır (Tablo: 6). Diğerlerinde ise, diş çürükleri ve periodontal hastalıklar birlikte incelenmiştir (Tablo 7).

Diş çürüklerinin incelenmesinin hangi esaslara göre yapıldığı araştırıldığında: Bazı çalışmalarda yalnız DMF oranlarının bildirildiğini görüyoruz (Tablo 8). Bir kısmında DMF ve df oranları verilirken (Tablo 9); DMF ile çürük prevalansı oranlarını verenler de görülüyor (Tablo 10). Bir araştırmada df ve çürük prevalansı hızı verilirken; diğer birinde DMF ile df ve çürük prevalansı hızı verilmiş. Yine bir araştırmada yalnız "kişi başına düşen çürük" bildirilirken; diğer bir araştırmada DMF ile "Kişi başına düşen çürük" oranı veriliyor (Tablo 11). Son yapılan iki araştırmada ise DMF, df, çürük prevalansı hızı ve "kişi başına düşen çürük" oranları hep birlikte incelenmiş (Tablo 12).

Periodontal hastalıkların incelenmesinin hangi esaslara göre yapıldığını araştırırsak: Bazı araştırmalarda Ramfjord dişleri esas alınarak indisler hesaplanmış (11,12,14); bir kısım araştırmalarda 16,26,21,41,36,46 numaralı dişlere ba-

kılarak CI; DI ve OHI bulunmuş (16,17); bazılarında CI, DI, OHI incelenmiştir (27,30,31,32). Baloş ve arkadaşları kendileri tarafından modifiye edilmiş indisler kullanmışlardır (7,9). Bazı araştırmalarda diş fırçalama sıklığı incelenmiştir (9-11; 17-27).

Tabloları rakamlar bakımından incelediğimizde; Tablo 3 de 3-18 yaşları arasındaki çocuk ve gençlere ait DMF oranlarının, 0,48 ile 5,62 arasında değiştiğini görüyoruz. df ise 0,06 ile 6,80 arasında değişmektedir. Çürük prevelansı hızı 62,31 ile 96,13 arasında bulunmuştur. Bu tabloda bulunan rakamlar arasında büyük farklar vardır.

Tablo 4 deki DMF oranları 4,05 - 9,03 arasında değişirken; Tablo 5 dekiler 5,53 - 9,15 değerleri arasında bulunmuştur. Bu rakamlar birbirlerine biraz daha yakındır.

İlmi esaslara uygun olarak yapılmış bu değerli araştırmaların incelenmesi sonucunda, ülkemiz halkının diş sağlığı durumu ortaya çıkacaktır. Fakat bunun için, araştırmalarda birbirine yakın yöntemlerin uygulanması gerekir. Halbuki yapılan çalışmaların oldukça farklı incelemeleri kapsadığını görüyoruz. Araştırmalarda incelenen birey sayısı bile çok değişiktir. 60 ile 10601 arasında değişmektedir. Tablolarda görüldüğü gibi DMF ve df rakamları da farklıdır.

Çürük bakımından DMF, df ve çürük prevelansı hızının mutlaka incelenmesi gerekirken, bunlar bazı araştırmalarda ele alınmamıştır. Dört araştırmada da ayrıca "kişi başına düşen çürük" sayısı hesaplanmıştır. Hiç değilse ileriye dönük çalışmalarda standardizasyonu temin için, araştırmacılar birleşmelidir.

Kanımızca, bu konuda tesbit edilmesi gerekenler şunlardır:

- 1) Araştırmada en az kaç birey incelenmelidir?
- 2) Diş çürükleri bakımından hangi oranlar incelenmelidir?
- 3) Periodontal hastalıklar bakımından hangi indisler, hangi esaslara göre uygulanmalıdır?

Bu esaslar tesbit edildikten sonra hazırlanacak standart formlar, araştırmacının yapacağı çalışmada özel form hazırlama sıkıntısını ortadan kaldıracak ve yapılan araştırmalarda bulunan rakamlar kolaylıkla birbirleriyle kıyaslanarak, halkımızın diş sağlığı durumu ortaya konulabilecektir.

Ataman (1980) diş çürüğü epidemiyolojisi çalışmalarında bilgisayardan yararlanmak için yeni bir sistem geliştirmiştir (4,6). Hazırlanacak bu standart formlar, bilgisayar programlamaları için de çok yararlı kaynakları oluşturacaklardır.

Ö Z E T

1955-1982 yılları arasında, Türkiye'de diş çürüklerini istatistiksel olarak inceleyen araştırmalarda uygulanan yöntemler gözden geçirilmiş ve tartışılmıştır. Bugüne kadar yapılan araştırmalarda çok çeşitli indislerin kullanıldığı görülmüş; bu konuda birbirine daha yakın esasların uygulanarak istatistiksel araştırmaların yapılmasına çalışılmasının gereği üzerinde durulmuştur.

S U M M A R Y

In this article, epidemiological studies about dental caries and periodontal disease, done between 1955-1982 years in Turkey, have been reviewed and discussed. The average DMF, found in different statistical studies was between 4.48 and 9.15.

In the studies, in order to evaluate periodontal conditions, various indicis have been adapted, modified and developed. For this reason, there are different values about DI, CI, OHI and PI.

Tablo 1: 1955-1979 yılları arasında Türkiye'de diş çürükleri ve periodontal hastalıkları konusunda yapılan istatistiksel araştırmalar:

Araştırmacı	Tarih	Araştırmanın Yapıldığı Yer	Bireylerin		DMF	df	Çürük Pre-ve lans hızı %	Kişi başına düşen çürük
			Yaşı	Sayısı				
Ata	1955	Isparta Taşralı (Isparta) Afyon	10-18	459	0.79	-	-	-
				451	1.43	-	-	-
				443	2.53	-	-	-
				443	2.53	-	-	-
Eser	1970	Kuzey Anadolu	12-18	10601	1.50	-	62,66	-
Usmen	1971	Ankara	6-14	5684	1.01	1.91	-	-
Gürkan	1971	İstanbul (Erler)	20-22	1890	4.05	-	-	-
Gülhan ve Mermutlu	1973	Ağrı Doğu Beyazıt	7-40	-	6	-	-	-
Gülhan ve İzbul	1974	İstanbul	7-15	500	3.36	6.80	94.80	-
Sandallı	1975	İstanbul	3-12	60	2.47	4.61	-	-
Bayırlı ve Curiloviç	1976	İstanbul (Erler)	19-22	300	5.09	-	-	-
Bayırlı ve Kutay	1977	İstanbul Ataköy İlkokulu	6-12	646	2.30	2.83	86	-
Velicangil Güray, Oktay, Öcalan	1977	İstanbul Mimar Sinan Köyü	14-79	472	9.15	-	93	-
Vural ve Akgünlü	1977	İzmir	18-24	Yok	Değişik rakamlar var.			-
Çebi, Dayangaç, Demiröz	1978	Ankara	18-20	60	6.30	-	-	-
			22-24	63	9.03	-	-	-
Atakul	1979	Diyarbakır	3-12	1800	Kırsal	0.06	-	-
					2.44			
					Kentsel			
					2.98			
Baloş, Türkan, Cemil	1979	Ankara	10	161	-	-	-	2.5
Tümerdem, Oktay Öcalan	1979	İstanbul (Köy)	7-12	242	0.48	1.97	-	2.45

Tablo 2: 1980-82 Yılları arasında Türkiye'de Diş Çürükleri ve Periodontal Hastalıklar konusunda yapılan istatistiksel araştırmalar:

Araştırmacı	Tarih	Yer	Bireylerin		DMF	df	Çürük Pre-velansı Hızı	Kişi başına düşen çürük
			Yaşı	Sayısı				
Ataman ve Eronat	1980	İzmir	-	5916	-	-	-	-
Baloş, Bostancı, Arpak, Özcan	1980	Ankara	15	229	3.68	-	79.91	-
Bayırlı, Güle, Aşçı	1980	Hava Harp Okulu	17-24	500	5.5	-	80	-
Çebi	1980	Ankara	15-16	205	3.87	-	-	-
Çolak ve Atakul	1980	Diyarbakır	7-12	4300	-	-	52.90	-
Sandallı, Akıncı, Sandallı	1980	İstanbul	9-11	542	-	6.15	62.35	-
Saydam	1980	M.Sinan Köyü	10-50	310	5.53	-	-	1.92
		Yozgat	" "	129	6.95	-	-	2.80
		Balıkesir	" "	105	7.03	-	-	2.69
Tümerdem, Oktay, Saydam, Demir, Hapçıoğlu	1980	Yozgat	10-79	139	8.16	-	91	-
Tuncer, Oktay, Öcalan	1980	İstanbul	18-24	54	5.06	-	87	-
Akıncı	1981	İstanbul (Poliklinik)	4-12	600	2.71	5.70	-	-
Bayırlı, Onan, Onan	1981	İst.B.Paşa A.Haşim İlk.	6-7	121	5.62	4.68	-	-
			10-12	112	4.45	2.37	-	-
Tümerdem, Günay, Oktay, Saydam	1981	Balıkesir	10-79	104	6.09	-	61-100	-
Yücel, Aşçı, Bayırlı, Soyman, Büyükgökçesu	1981	İstanbul (Poliklinik)	12-59	505	9.63	-	-	-
Oktay, Doğan, Saydam, Tuncer, Çarkçı	1982	İstanbul Bayrampaşa Hürriyet ilk Okulu	7-12	512	1.52	3.99	96-13	-
Saydam, Oktay, Doğan	1982	İstanbul	7-12	669	0.98	2.64	86	-

Tablo 3: 7-18 Yaşlarındaki öğrencilerde yapılan araştırmalar:

Araştırmacı	Tarih	Yer	Bireylerin		DMF	df	Çürük Pre- velansı Hızı	Kişi ba- şına dü- şen çürük	
			Yaşı	Sayısı					
Ata	1955	Isparta	10-18	459	0.79	-	-	-	
		Taşralı	" "	451	1.45	-	-	-	
		Afyon	10-18	443	2.53	-	-	-	
Eser	1970	Kuzey Anadolu	12-18	10601	1.50	-	62.66	-	
Usmen	1971	Ankara	6-14	5684	1.01	1.91	-	-	
Gülhan ve İzbul	1974	İstanbul	7-15	500	3.36	6.80	94.80	-	
Sandallı	1975	İstanbul	3-12	60	2.47	4.61	-	-	
Bayırlı ve Kutay	1977	İstanbul (Atalay İlkokulu)	6-12	646	2.30	2.83	86	-	
Tümerdem ve Ark.	1979	İstanbul (Köy)	7-12	242	0.48	1.97	-	2.45	
Atakul	1979	Diyarbakır	3-12	1800	Kırsal	-	-	-	
					2.44				0.06
					Kentsel				2.98
Baloş ve Ark.	1979	Ankara	10	161	-	-	-	2.5	
Baloş ve Ark.	1980	Ankara	15	368	-	-	79.91	-	
Çebi	1980	Ankara	15-16	205	3.87	-	-	-	
Çolak ve Atakul	1980	Diyarbakır	7-12	4300	Bulamadık	-	52.90	-	
Sandallı ve Ark.	1980	İstanbul	9-11	542	-	6.15	62.35	-	
Akıncı	1981	İstanbul (Klinikte)	4-12	600	2.71	5.70	-	-	
Bayırlı ve Ark.	1981	B.Paşa Ahmet Rasim İlk.	6-7	121	5.62	4.68	-	-	
			10-12	112	4.45	2.37	-	-	
Saydam ve Ark.	1982	İstanbul	7-12	669	0.98	2.64	86	3.48	
Oktay ve Ark.	1982	B.paşa Hürriyet İlk ok.	7-12	512	1.52	3.99	96.13	5.49	

Tablo 4: 18-24 yaşlarındaki dişhekimliği öğrencileri, erler ve askeri okul öğrencilerinde yapılan araştırmalar:

Araştırmacı	Tarih	Yer	Bireylerin Yaşı	Sayısı	DMF	dt	Çürük Prevelansı Hızı	Kişi başına düşen çürük
Gürkan	1971	İstanbul (erler)	20-22	1890	4.05	-	-	-
Bayırlı ve Curilovic	1976	İstanbul (erler)	19-22	300	5.09	-	-	-
Vural ve Akgünlü	1977	İzmir Dişhek. Fak. Öğr.	18-24	Verilmemiş	Değişik rakamlar var.	-	-	-
Çebi ve Ark	1980	Ankara Ü. Öğr.	18-20	60	6.30	-	-	-
Bayırlı ve Ark	1980	İ. Hava Harp Okulu	22-24	63	9.03	-	-	-
Tuncer ve Ark	1980	İ. Dişhek. Fak. Öğr.	17-24	500	5.5	-	80	-
			18-24	54	5.06	-	87	-

Tablo 5: 10-79 Yaşlarındaki halk topluluklarında yapılan araştırmalar:

Araştırmacı	Tarih	Yer	Bireylerin		DMF	df	Gürük Prevelansı Hızı	Kişi ba- şına dü- şen gürük
			Yaşı	Sayısı				
Velicangil ve Ark	1977	t.Mimar Sinan K.	14-79	472	9.15	-	93	-
Saydam	1980	Mimar Sinan	10-50	310	5.53	-	-	1.92
		Yozgat	10-50	129	6.95	-	-	2.80
		Balıkesir	10-50	205	7.03	-	-	2.69
Tümerdem ve Ark	1980	Yozgat	10-79	139	8.16	-	91	-
Tümerdem ve Ark	1981	Balıkesir	10-79	104	6.09	-	61.100	-
Yücel ve Ark	1981	İstanbul	12-59	505	8.63	-	-	-

Tablo 6: Yalnız Diş Çürüklerini İnceleyen Araştırmalar:

Ata, P. : 1955

Eser, S. : 1970

Gürkan, Y.İ. : 1971

Usmen, E. : 1971

Tümerdem, Y., Oktay, İ., Öcalan, G.: 1979

Çolak, S., Atakul, F. : 1980

Sandallı, N., Akıncı, T.: 1980

Sandallı, N., Akıncı, T., Sandallı, T. : 1980

Yücel, T., Bayırlı, G., Aşçı, S., Soyman, M., Büyükgökçesu, S. : 1981

Oktay, İ., Soydan, G., Doğan, F., Tuncer, Ö., Çarkçı, N., : 1982

Soydan, G., Oktay, İ., Doğan, F. : 1982

Tablo 7: Hem diş çürüklerini hem de periodontal hastalıkları inceleyen araştırmalar.

- Gülhan,A.,İzbul,N.: 1974
Sandallı,N. : 1975
Bayırlı,G.,Curiloviç,Z.: 1976
Bayırlı,G.,Kutay,M. : 1977
Velicangil,S.,Güray,Ö. : 1977
Oktay,İ.,Öcalan,G. : 1977
Vural,F.,Akgünlü,A. :1977
Baloş,K.,Türkan,S.,Cemil,A.:1979
Çebi,S.: 1978
Çebi,S.,Dayangaç,B.,Demiröz,T.:1978
Atakul,F.: 1979
Bayırlı,G.,Güler,S.,Aşçı,S.: 1980
Saydam,G.: 1980
Tümerdem,Y.Oktay,İ.,Saydam,G.: 1980
Demir,L.,Hapçiođlu,B,Hapçiođlu,N.:1980
Baloş,K.,Bostancı,H.ř.,Arpak,N.M.,Özcan,G.:1981
Bayırlı,G.,Onan,U.,Onan,B.: 1980
Tuncer,Ö.,Oktay,İ.,Öcalan,G.: 1980
Tümerdem,Y.,Yılmaz,G.,Oktay,İ.,Saydam,G.:1981

Tablo 8: Yalnız DMF oranlarını inceleyen araştırmalar:

Ata, P. : 1955

Gürkan, İ. : 1971

Bayırlı, G., Curiloviç, Z. : 1976

Çebi, S. : 1978

Yücel, T., Bayırlı, G., Aşçı, S., Soyman, M., Büyükgökçesu, S. : 1981

Tablo 9: DMF ve df oranlarını inceleyen araştırmalar:

Usmen, E. : 1971

Sandallı, N. : 1975

Atakul, F. : 1979

Çolak, S. Atakul, F. : 1980

Akıncı, T. : 1981

Bayırlı, G., Onan, U., Onan, B. : 1981

Tablo 10: DMF ve "Çürük prevelansı hızını" inceleyen araştırmalar:

- Eser, S. : 1970
Gülhan, A., İzbul, N. : 1974
Velicangil, S., Güray, Ö. : 1977
Oktay, İ., Öcalan, G. : 1977
Bayırlı, G., Güler, S., Aşçı, S. : 1980
Tümerdem, Y., Oktay, İ., Saydam, G. : 1980
Demir, L., Hapçiođlu, B., Hapçiođlu, N. : 1980
Tuncer, Ö., Oktay, İ., Öcalan, G. : 1980
Tümerdem, Y., Yılmaz, G., Oktay, İ., Saydam, G. : 1981

Tablo 11: Değişik oranların incelendiği tek araştırmalar:

- Vural, F., Akgünlü, A. 1977 : DMF sayısını belirleyebilecek bulgular. (Fakat, istatıksel hiçbir ortalama yok).
Tümerdem, Y., Oktay, İ., Öcalan, G. 1979: DMF, df ve kişi başına düşen çürük.
Sandallı, N., Akıncı, T., Sandallı, T. 1980: df ve çürük prevelansı hızı.
Saydam, G. : 1980: DMF ve kişi başına düşen çürük.
Baloş, K., Türkan, S., Cemil, A. : 1979: Kişi başına düşen çürük.

Tablo 12: DMF , df, "Çürük prevelansı hızı" ve "kişi başına düşen çürük" miktarının incelendiği araştırmalar.

- Oktay, İ., Saydam, G., Doğan, F., Tuncer, Ö., Çarkçı, N. : 1982
Saydam, G., Oktay, İ., Doğan, F. : 1982

K A Y N A K L A R

- 1- Akıncı, T.: Çocuklarda süt ve sürekli dişlerdeki çürüklerin yaşa göre dağılımı, İ.Ü. Dişhek. Fak. Derg., 14:1-11, 1981.
- 2- Ata, P.: Isparta'da andemik fluoroz ve diş çürüğü, İstanbul matbaacılık T.A.O. İstanbul, 1955. (Ayrı baskı).
- 3- Atakul, F.: Diyarbakır ve çevresinde 3-12 yaş grubu arasındaki çocuklarda çürük sıklığı, Doktora Tezi, İstanbul, 1979.
- 4- Ataman, B.A.: Diş çürüğü epidemiyolojisi çalışmalarında bilgisayar yöntemlerine uygun bir düzenleme ve bu tür çalışmaların değerlendirildiği bir merkez, I.D.D.D., 1: 245-253, 1980.
- 5- Ataman, B., A., Eronat, C.: İzmir ili yöresinde 5916 bireyi kapsayan diş çürüğü epidemiyolojisine ilişkin bir araştırma, İst. IV. Uluslararası Dişhekimliği Haftası, 4 - 11 Ekim 1980.
- 6- Ataman, B.A.: Diş çürüğü epidemiyolojisi kavramı ve bu alandaki çalışmalarda izlenecek yöntem ve kriterler, I.D.D.D., 2:79-85, 1981.
- 7- Baloş, K., Türkan, S., Cemil, A.: Farklı sosyo-ekonomik düzeydeki 10 yaş grubu okul öğrencilerinin periodontal ve diş çürükleri yönünden 1,5 yıl süreyle izlenmeleri, A.Ü. Dişhek. Fak. Derg., 6:1 - 16, 1979.
- 8- Baloş, K., Bostancı, H., Arpak, N., Özcan, G.: 15 yaş grubunda diş kayıplarının ekonomik açıdan değerlendirilmesi T.P.D.XI. Bilimsel Kongresi Tebliği, 23 - 31 Mayıs 1980 Marmaris, A.Ü. Dişhek. Fak. D., 7:133-139, 1980.
- 9- Baloş, K., Bostancı, H. S., Arpak, H.M. Özcan, C.: 15 yaş grubunda periodontal yıkımlar, A.Ü. Dişhek. Fak. Derg., 8:27-36, 1981.
- 10- Baloş, K., Bostancı, H., Arpak, N., Gültekin, A.: Ağız ve diş sağlığı, 9.2.1982., T.V. Yayını, Ankara.
- 11- Bayırlı, G.Ş., Curilovic, Z.: Peridontal condition in Turkish recruits, Community Dent. Oral Epidemio., 4:25-29, 1976.

- 12- Bayırlı, G.Ş., Curilovic, Z.: Türk askerlerinde periodontal hastalık ve diş çürüklerinin incelenmesi, P.D., 1: 183-192, 1976.
- 13- Bayırlı, G., Kutay, M.: Ataköy İlkokulu öğrencilerinde ağız hijyeni ve diş çürüğü oranları, T.P.D.8. İlmî Kongresi Tebliği, 19-21 Mayıs 1977, Ankara.
- 14- Bayırlı, G., Güler, S., Aşçı, S.: Hava Harp Okulu öğrencilerinin periodontal durumu, (T.P.D.XI. Bilimsel Kongresi, 24-30 Mayıs 1980, Marmaris) P.D., 5: 31-44, 1980.
- 15- Bayırlı, G., Onan, U., ve Onan, B.: Ahmet Haşim İlkokulu öğrencilerinde periodontal hastalık ve diş çürüğü oranları, P.D., 6:133-144, 1981. (T.P.D.XII. Bilimsel Kongresi Tebliği, 19 Mayıs 1981, Antalya).
- 16- Çebi, S., Dayangaç, B., Demiröz, T.: Dişhekimliği eğitiminin diş sağlığına etkisi, Hacettepe Dişhek. Fak. Derg; 2:211-222, 1978
- 17- Çebi, S.: 15-16 yaş grubundaki kız ve erkek öğrencilerin çürük sıklığına etki edebilecek etkenlerin incelenmesi, Hacettepe Üniversitesi 1. Dişhekimliği kongresi, 26-30 Nisan 1980, Ank. Özeti var.
- 18- Çolak, Ş., Atakul, F.: Diyarbakır'da kırsal ve kentsel alanlarda süt; karışık ve kalıcı dişlenme dönemlerinde çürük prevalansı, Hacettepe Üniversitesi 1. Dişhekimliği Kongresi, 26-30 Nisan, 1980, Ankara, Özeti var.
- 19- Dumanlı, E., Tuğcu, A., Barın, E., ELEVKAN, V., Bağcı, Be-Yazıt, Tuncer, M., Şengün, D., Kutlar, F., Çağlayan, G., Hoşafçı, E., Taşer, H.: Çankaya ilk okulları öğrencilerinin ağız hijyeni ve periodontal problemleri saha araştırması, Hacettepe Ü.1. Dişhekimliği Kongresi, 36-30 Nisan 1980, Ankara, Özeti var.
- 20- Eser, S.: Kuzey Anadolu illerinde beslenme ve guatr, İ. Ü. Tıp Fak. Mec. 24:578-592, 1961.
- 21- Eser, S.: Kuzey Anadolu öğrencilerinde diş çürüğü prevalansı ve etiyojisi, İ. Ü. Tıp Fak. Mec. 33:402-416, 1970.
- 22- Gülhan, A., Mermutlu, B.: Relations entra la fluorose endemique et la frequence de la carie, İ. Ü. Dişhek. Fak. Derg. 7:130-140, 1973.

- 23- Gülhan,A., İzbul,N.: 7-15 yaşları arasındaki ilk ve ortaokul çağındaki çocuklarda ağız hijyeni ile çürük frekansı arasındaki ilişkiler, İ.Ü.Dişhek.Fak.Derg., 13:156, 1974.
- 24- Gürkan, İ.Y.: Türkiye'de 20-22 yaşları arasındaki erkeklerde DMF indeksinin tayini, İ.Ü.Dişhek.Fak.Derg., 2:63, 1971.
- 25- Oktay,C.: Periodontal hastalıkların Erzurum yöresindeki prevalanslarının araştırılması, İ.Ü.Dişhek.Fak.Derg.,9: 5-27, 1975.
- 26- Oktay,İ., Saydam,G.Doğan,F.Tuncer,O., Çarkçı,H.: 16-22 Kasım 1982 tarihleri arasında yapılan ağız diş sağlığı haftası nedeniyle Bayrampaşa Hürriyet ilkokulunda verilen sağlık eğitimi ve diş çürüklerine ilişkin durum saptama araştırması, T.Diş Tb.Cem.Bül., Sayı:2, Sayfa:9-18, Haziran 1983.
- 27- Sandallı, N.: 3-12 yaşları arasındaki çocuklarda Diş çürüğünün periodontal hastalıklar üzerine olan etkilerinin araştırılması, Doktora Tezi, İstanbul, 1975.
- 28- Sandallı, N., Akıncı,T.: Çocuklarda süt ve sürekli dişlerde çürük derecelerinin dişlere göre dağılımı ve çürükten korunma çalışmalarının birey ve ülke ekonomisine katkılarının araştırılması, İ.Ü.Dişhek.Fak.Derg. 14:286-296, 1980.
- 29- Sandallı,N., Akıncı,T., Sandallı,T.: Süt dişlerinde çürük sıklığı ve erken çekim komplikasyonlarının araştırılması, İ.Ü.Dişhek.Fak.Derg. 14:210, 1980.
- 30- Saydam,G.: Türkiye'de selenyum ve diş çürükleri ilişkisi, Doktora Tezi, İstanbul, 1980.
- 31- Saydam,G., Oktay,İ., Doğan,F.: İ.Ü.İstanbul Tıp Fakültesi sağlık ocakları bölgesindeki ilkokullarda "SAF" (fluor) programı için ön çalışma, T.P.D. 13. Bilimsel Kongresi Tebliği, A.Ü.Diş.Hek.Fak.Derg.Cilt:10, Sayı:1, Sayfa:1-8, 1983.
- 32- Tümerdem,Y., Oktay,İ.Öcalan,G.: Köy ilkokulu çocuklarında ağız-diş sağlığı taraması, 7. Türk Pedi, Kongresi, İstanbul, 1979.